

Birgittinska broderier och klosterkyrkans medeltida textilier

av Inger Estham

I utställningen saknar vi tyvärr textilier med anknytning till konung Magnus Eriksson och drottning Blanka. Inga textilier från 1300-talet med anknytning till Vadstena kloster existerar. Klostret invigdes 1384, klosterkyrkan stod färdig omkring 1430. Bevarade textilier daterar sig från cirka 1400 till omkring 1520.

Enligt klosterreglerna skulle de textilier som behövdes för gudstjänsterna i klosterkyrkan tillverkas i klostret. Särskilt för detta ändamål lämpade systrar utsågs. Klosterkyrkan hade vid medeltidens slut cirka 30 altaren. I klosterreglerna skriver den heliga Birgitta att varje altare skulle ha två uppsättningar av skrudar, en för helgdagar och en för vardagar. Behovet av liturgiska textilier, var således stort. Därtill kom gåvor av olika slag. Emellertid fanns i klosterkyrkan vid medeltidens slut ytterligare cirka trettio altaren, s k prebendealtaren eller prebendestiftelser, vilka också var försedda med textilier. Dessa kunde dock vara tillverkade och inköpta på andra håll.

Av de många i klostret utförda liturgiska broderierna har ett fyrtiotal bevarats till våra dagar, flertalet dock på andra håll än i klosterkyrkan. Äldst är ett drygt tre meter långt altarbrun, som tillhör Linköpings domkyrka och som kan dateras till tiden omkring 1400. Vi kan följa nunnornas broderiverksamhet under cirka etthundratjugo år till omkring 1520. Under denna långa period skiftar både det konstnärliga uttrycket och det tekniska utförandet. Många nunnor har avlöst varandra och den konstnärliga smaken förändrades ständigt också i dessa sammanhang. De äldre broderierna kännetecknas av ett tätt, fint yttäckande broderi i silke i klyvsöm med detaljer i guldläggsöm med berättande figurbroderi och symboliska tecken. Senare arbeten karakteriseras av strödda ornament med främst mariasymboler, t ex rosor, stjärnor, liljor och vinblad.

De yngre broderierna, som daterar sig från 1500-talets två första decennier består i regel av kraftfulla vinrankor eller vinstammar, stora fantasiblommor, bilder av madonnan samt mariamonogram, vanligtvis utfört i relief i guld och silver samt silke mot en bakgrund av ursprungligen rött siden. Karakteristiskt för samtliga perioder är de mycket rika broderierna med sötvattenspärlor, koraller, turkosor, andra pärlor samt beslag av förgyllt silver i form av mariamonogram, vinlöv, rosor eller små runda ströningar.

Ikonografiskt har broderierna nära anknytning till den birgittinska liturgien, särskilt tidegärden. På två arbeten finns ordagranna citat. De handlar alltid om Maria och hennes son.

Som exempel på broderier från 1400-talets första hälft ses i utställningen ett altarbrun med figurscener som berättar inte endast Marias utan även hennes föräldrars historia. Scenerna är på medeltida vis placerade i arkader åtskilda från varandra genom pelare, som bär upp valvbågar. Som exempel på den mellersta perioden med strödda ornament återfinns en korkåpa av röd silkessammet med guldbroderade franska liljor, rosor, stjärnor, löv etc. Korkåpans ryggsköld och bräm är dock ett utomordentligt högklassigt och dyrbart nederländskt broderi skänkt till klostret 1489 av riksföreståndaren Sten Sture d ä och hans hustru Ingeborg Tott i samband med Birgittas dotter Katarinas skrinläggning. Exempel på strödda rosor finner vi även på det nu grågröna, ursprungligen violetta mycket stora broderi med Kristus på korset omgiven av Maria och Johannes. Även detta broderi är av nederländskt ursprung daterat till 1400-talet. Med hänsyn till alla de små rosorna utströdda över ytan torde broderiet vara monterat i klostret. På en mässhake av röd granatäpplemönstrad italiensk silkessammet från 1400-talet ses på ryggsidan ett kors av röd italiensk damast med växlande rosor och liljor broderade i läggsöm med guld- och silvertråd. Som exempel på den yngsta stilen ser vi ett altarbrun utfört under början av 1500-talet av nu grågul, ursprungligen röd italiensk sidendamast med broderier av böljande vinrankor och stora fantasiblommor samt med Madonnan som den apokalyptiska kvinnan med Jesusbarnet på sin arm och med sitt monogram MA stående i centrum.

I textilutställningen finns flera exempel på utländska broderier förutom de ovan nämnda. På ytterligare ett nederländskt broderi, ett mässhakskors, ser vi Johannes på Patmos i det ögonblick då Maria uppenbarar sig inför

honom. Här finns även exempel på tyska broderier, t ex en färgstark bård med framställning av Getsemane. Ett gaffelkors med heliga personer bl. a. Rochus, som var skyddshelgon mot pesten, pryder en mässhake av blå italiensk sidendamast. Ett rochusaltare fanns bland prebendealtarna. Ytterligare ett troligen tyskt arbete, ett mässhaks kors med krucifix, är monterat på en sällsynt praktfull italiensk silkessammet, mönstrad genom snedställda rankor i sammet skuren på olika höjder samt med inplockade gyllene palmetter. Ytterligare exempel på broderade krucifix torde vara av centraleuropeiskt ursprung.

Ett antependium sammansatt av restbitar av olika italienska mönstrade sammetstyger med glesa konturbroderier i guldsöm är säkerligen ett exempel på klostrets ekonomiska handhavande av de dyrbara importerade stofferna.

Exempel på broderi utförd av systrarna i Vadstena kloster omkring 1500.